

мости охраны и сохранения этих экосистем, прежде всего от действия антропогенного фактора: нерегулированной рекреации и лесных пожаров.

Plugatar Yu.V., Shvec Yu.P., Trofymenko I.A., Dyagovets A.A. Pine-tree Crimean: natural habitat, types of the forest, productivity

Description of pine-tree *Pinus pallasiana* in Crimea. The features of natural habitat, modern state and productivity of planting, are studied, in all types of the forest of Crimea. Distributing of stands of pine-tree is analysed originally, to the edatopes and by the types of the forest, protective parts. Tables are made middle the forestry stratum the price indexes of planting for all types of the forest age-class: composition, diameter, height, growth class, plenitude, and stocked, middle change of supply and percent of commercial timber. Comparative productivity of planting of different origin, actual and potential productivity on the indexes of supply and middle change of supply. A conclusion is done about the necessity of guard and maintenance of these ecosystems, above all things from the action of anthropogenic factor: unsettled recreation and forest fires.

УДК 351.823.1(09) Гол. спеціаліст О.Р. Проців – Івано-Франківське ОУЛМГ

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПОЛЮВАННЯ В АВСТРО-УГОРСЬКІЙ
ТА РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЯХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ –
ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Висвітлено правові засади права власності на мисливські тварини та права на полювання в Польському Королівстві, Австро-Угорській імперії з середини ХІХ ст. та на початку ХХ ст. розглянуто політику держави в законодавчому забезпеченні надання в оренду права полювання, світоглядні погляди, які легітимізували право власності на дичину. З розвитком економіки в Російській та Австро-Угорській імперіях набуло також значення правове регулювання ведення мисливського господарства. У різних країнах імперії встановлено різне правове регулювання цього питання залежно від географічного розташування, політичної ситуації, звичаєвого права.

Ключові слова: мисливство, право полювання, оренда права полювання, Австро-Угорська імперія, Польське Королівство.

Незважаючи на відносно велику кількість наукових праць з проблем державного регулювання мисливства, історичні аспекти державного регулювання в Австро – Угорській імперії та Росії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. не заторкувались. Метою дослідження є аналіз політики Австро-Угорської імперії, Росії та Королівства Польського у сфері надання в оренду права полювання та права власності на мисливські види тварин.

Основним завданням дослідження є опис та аналіз стану законодавчого забезпечення правових, економічних, соціальних відносин у сфері надання права полювання в Австро-Угорській імперії та Королівстві Польському середини ХІХ – початку ХХ ст. Цю проблематику широко висвітлено в періодичній пресі Австро-Угорської імперії, а саме в журналах "Łowiec" ("Мисливець"), який виходив у Львові як друкований орган Галицького мисливського товариства з 10 січня 1878 р., "Łowiec Polski" ("Мисливець польський"), що виходив у Варшаві як орган цісарського товариства правильного полювання Польщі з 1899 р. та "Przegląd myśliwski i łowiectwo polskie" ("Мисливський огляд та полювання польське"), у нормативних актах, які врегульовували взаємовідносини в галузі мисливства. Серед вчених, які вивчали цю проблематику М. Роман, Ф. Ружинський, д-р Е. Шехтель, І. Шлезігер, Д. Мейер.

Полювання в суспільстві до появи поняття власність практично не було обмежено. Головним чином на полювання впливав політико-правовий устрій суспільства : первіснообщинний, феодалський, капіталістичний (буржуазний), соціалістичний, сучасний (перехідний, постсоціалістичний, постіндустриальний).

Право на полювання, згідно з вченням римських юристів, є наслідком права власності осіб на нерухомість. Власник має право заборонити стороннім доступ на його власність і таким чином не допускати до полювання в своїх володіннях. Дичину з погляду римського права вважали предметом, що не має господаря (*res nullius*). Тому власник господарства (землі) не мав права на повернення добутої в його володіннях без його дозволу дичини.

Давні германці, на відміну від римлян, визнавали право власності власника землі на диких тварин, які жили на його території. За їхніми законами, полювання в чужих володіннях без дозволу господаря каралось як вид крадіжки. Ті ліси і поля, які були не зайняті орними землями, перебували у спільному володінні, там право на полювання належало кожному з членів цієї общини.

У XVI ст. право на полювання перетворилось на регалію – монополію коронованих осіб. На захист домагань королів виступають юристи із римського вчення (*bona vacantia*), вони роблять висновки про застосування конфіскації безгосподарських предметів, а відповідно – і диких звірів. Дворянам, а в деяких місцях і міським жителям вдається зберегти за собою право на середнє та нижнє полювання. Вишуканим полюванням вважали полювання на копитних тварин: кабанів, лосів, оленів і т. ін.

Цивільне законодавство Королівства Польського на початку XIX ст. регулювало питання щодо права власності на полювання, тобто, права на добування дичини, за якою не здійснює догляд людина. Відповідно до цього цивільного права, мисливські тварини, які розмножуються самі без допомоги людини в лісах, є природним даром, а з цього впливав відповідний висновок, що вони нічийні, і тому повинні належати кожному, хто її першим добуде. З цього погляду на добування дичини мало б належати кожному громадянину країни.

Але такий погляд був вірний лише тоді, коли земля була спільною власністю людей, які на ній проживали. Такий стан тривав довго навіть тоді, коли земля переходила у приватну власність, тому що мисливство мало таку особливість, що добування тварин відбувалось групою людей, а саме переслідування, наганяння тощо.

Але надалі внаслідок економічного розвитку в суспільстві актуалізується питання права власності на землю, оскільки господарство не могло більше існувати без визнання священного права власності на землю, і це право набувало все більшої ваги в економіці. Право полювання ставало частиною користування землею, і тому належало винятково власнику землі. При цьому виникали деякі особливості, які визначало законодавство:

- дичина не прив'язана постійно до однієї і тієї ж площі. За один день вона може не те що покинути одного власника земельної ділянки, але й перейти до

ще кількох. Тому в цьому випадку виникає дуже багато суперечок та сумнівів: до кого має належати дичина, яка постійно мігрує. Для врегулювання цього питання законодавство чітко визначало, що право власності на дичину належить винятково тому власнику земельної ділянки, на якій її добуто;

- у випадку, коли власник землі безпосередньо сам її не використовує, а здає в оренду, то при цьому він має змогу залишити право полювання за собою. З цим були пов'язані правові колізії, які вирішувало законодавство.

З правового погляду тогочасного суспільства потрібно було брати до уваги суспільні потреби. Законодавство не повинно було відстоювати лише інтереси мисливства, а особливо у випадках, коли йшлося про ущемлення лісового та сільського господарства. Не варто ставити вищість потреб мисливства, оскільки мисливство має набагато менше значення для економіки ніж сільське господарство.

На початку XIX ст. право Королівства Польського виходило вже з того, що власник великої земельної ділянки міг різними способами організувати мисливське господарство – самому утримувати мисливську службу або орендувати право полювання іншим особам [1].

В Королівстві Польському найчастіше у разі оренди землі зумовлювалась та обставина, що вона орендується з правом полювання, але при цьому дозволяється відстрілювати лише дрібну дичину. Велику дичину, як наприклад копитних, під час оренди землі не дозволялось відстрілювати, оскільки це призвело б до винищення всіх тварин за час оренди. Без сумніву, що внаслідок оренди землі популяція дрібних мисливських тварин зменшувала свою чисельність. Тому в разі оренди прав полювання надавались рекомендації, які визначали умови цієї оренди, причому по кожному виду дичини, бо без відповідної угоди орендар землі міг знищити всю дичину, навіть в останній рік оренди землі.

Для того, щоб не допустити винищення всієї популяції мисливських тварин, під час оренди права полювання встановлювались відповідні умови:

- охорону дичини здійснював не орендар, а власник земельної ділянки, який віддав в оренду право полювання;
- не варто здавати в оренду право полювання на своїй землі сусідові, бо в такому разі він може привабити дичину на свою землю і там її вистріляти;
- рекомендовано укласти договір оренди на довгий термін;
- під час укладення договору оренди потрібно визначити вид дичини та спосіб, в який вона буде добуватись. Наприклад, можна заборонити використання сіток, пасток;
- час дозволу полювання повинен бути визначений, а за його невиконання потрібно визначити величину штрафу;
- якщо власник землі віддає її в оренду під ведення сільського господарства, а сам власник має намір там полювати, то такі вимоги слід вписати під час укладання відповідної угоди;
- орендарю не можна передавати право полювання третій особі без згоди власника земельної ділянки;
- організувати контроль за проведеннями полювань, щоб представники власника землі мали право бути присутніми під час полювань орендаря;
- орендар повинен віддати власнику землі кількість дичини у такому ж стані, який узяв в нього в оренду [2].

Полювання повинно було відбуватись відповідно до закону про полювання в губерніях Королівства Польського, який врегульовував право власності на дичину та покарання порушників. Право на самостійне полювання мали особи, які мали у власності не менше як 150 моргів (стаття 1). На чужій землі можна полювати лише з дозволу його власника або сільської громади, якій належала земля (стаття 5). До порушення прав власності належало полювання на чужій землі, і навіть тоді, коли мисливець нічого не добув, а лише мав при собі зброю, пастки тощо (стаття 6).

Особи, які полювали на чужій землі без дозволу її власника, підлягали покаранню: за перший раз – 5 рублів, другий раз – 15 рублів, за третій раз – 25 рублів, а також в кожному випадку конфісковували собаку та рушницю. Також порушники зобов'язані були відшкодувати власнику або орендарю вартість за добути дичину [3]. Поранену дичину, яка перейшла на сусідній мисливський ревір, вважали власністю власника землі, на яку вона перейшла (стаття 7).

Встановлювався час, у який було дозволено полювання:

- протягом вересня і жовтня – на самиць оленів і козуль;
- протягом цілого року – на самців козуль, кабанів, а з пернатих – на качки, самців глухарів, вальдшнепів, тетеруків (стаття 16);
- від серпня до 15 лютого – на зайців;
- від липня до квітня – на перелітних птахів, зокрема самиць глухарів, тетеруків, куріпок (стаття 15).

Хижих та шкідливих тварин можна було знищувати цілий рік всіма доступними способами (стаття 17) [4].

У Росії середини XIX ст. за основу права власності було взято римське право, яке допускає, що річ нікому не належить. Згідно з цим принципом, загублена річ не належить нікому до часу, поки її хтось не знайде і цим самим набуде права власності. У випадку, коли річ не має власника, вона, відповідно до статті 406 Кодексу цивільного законодавства, належить державі. У древніх правових відносинах були речі, які не мали власника, аж поки не було встановлено відповідних норм цивільного права. З цього кодексу випливало, що люди, які знайшли скарб, не є його власниками. Скарб належить власнику землі, на якій його знайдено, а людина, яка знайшла, отримує винагороду. Добування диких тварин та риби за Російським законодавством вело до права набуття власності на цю дичину та рибу. З юридичного погляду, дика тварина характеризується тим, що вона вільно переміщується, хоча з іншого боку природно, що тварини мають місця, в яких вони постійно перебувають (лігвища, барлоги, нори), але, попри це, з юридичного погляду, місце їх постійного перебування не пов'язували з певною місцевістю. Також полювання на пернату дичину приводило до набуття права власності на неї. Справа в тому, що право власності на земельну ділянку, згідно з визначенням колишнього Російського законодавства, охоплювало все, що містилося як на її території, так і в її надрах. Тому, відповідно, власник лісу є також власником диких тварин та риби, яка плаває в річках та озерах, розташованих у межах його ділянки. Якщо власник землі здійснює на ній полювання, то він не

реалізує право набуття власності, а лише користується своєю приватною власністю.

Не завжди полювали на своїй землі. Тоді мисливець, який добув дичину на чужій землі, ставав її власником лише з дозволу власника цієї земельної ділянки. Таке полювання могло відбуватись лише за попередньою згодою власника земельної ділянки. На практиці право власності на мисливські тварини не становило великої зацікавленості, тому звичайно не виникає суперечностей про право власності мисливця на добуту дичину.

За наявності великих земельних площ колишні землевласники Росії не дорожили правом полювання і не позивались до мисливця, який прийшов на їх землю полювати. Здебільшого вони не давали змогу стороннім особам без згоди ловити рибу у своїх водах. Тільки там, де мисливські тварини мали більшу господарську цінність, землевласники не давали змогу без дозволу полювати на своїй землі. Це відбувалось біля столиці та великих міст. У цих місцях склалось звичаєве право: у затриманого бракон'єра відбирали рушницю, собак та добуту дичину, а потім за відповідний викуп повертали рушницю та собак.

Оскільки землевласники в Росії були не дуже зацікавлені полюванням, то цим пояснюється той факт, що у власників земельних ділянок не брали дозвілу на полювання.

Виходячи із викладеної інформації, ми можемо констатувати, що мисливські тварини мають свого власника і ніколи не бувають нічийми, а мисливець набуває права власності тільки тоді, коли це йому дасть змогу власник земельної ділянки, або у випадку відречення землевласника від права власності на добуту тварину чи в разі оплати мисливцем певної суми грошей за добуту дичину. Думка про те, що тварина є нічиєю, побутує головню через те, що тварина постійно переміщується з однієї земельної ділянки на іншу, тобто, від одного власника до іншого. Юридично було визнано поняття про нічийну власність, і тоді диких тварин вважали нічийми на тій підставі, що правові відносини власника лісу на них не відповідали тодішнім звичаєвим нормам. Але практично в багатьох випадках право власника земельної ділянки на мисливські тварини, які перебували на його території, не оформляли юридично, оскільки це було важко зробити до об'єктів власності, які постійно переміщались. Щоразу, коли тварина переходила на чужу землю, вона ставала власністю іншої особи. Тому диких тварин і називали перехідною власністю (*propriété ambulante*). Право власності на мисливські тварини є специфічним, оскільки важко визначити термін володіння власністю (власником мисливських тварин можна стати на 10 хвилин, а можна на століття) [5].

У правові земельні відносини входило сервітутне право (з латинської – *servitus*, *повинність*, *зобов'язання*). Згідно з цим правом, власник земельної ділянки орендував можливість проведення полювання на ній, за що отримував відповідну суму коштів.

У Галичині Мисливський закон, який вступив у силу 26 березня 1898 р., встановлював, що право полювання прив'язане до власності на землю, площа якої не повинна бути меншою ніж 115 гектарів. Гмінні мисливські господарства створювала гміна (найменша адміністративна одиниця в

Австро-Угорській імперії), їхня площа також не повинна була бути меншою ніж 115 га. Власники малих земельних ділянок об'єднувались для створення спільного мисливського господарства, площа якого не повинна була також меншою ніж 115 га. На власній землі дозволяли будувати вольєри для розведення дичини. До права полювання належало право на догляд за дичиною, її переслідування, висліджування, добування і право привласнення мисливських тварин, а також їх частин, таких як роги, яйця диких птахів [6].

Відповідно до Угорського мисливського закону від 1908 р., оренда за мисливські угіддя, площа яких мала менш ніж 200 моргів і були розташовані на території гмін або міст, підлягали примусовій здачі в оренду.

Перший Угорський мисливський закон було прийнято у 1883 році. Серед найбільших зловживань у галузі мисливства, як йшлося в доповіді Міжнародного комітету у Відні, були зловживання щодо права оренди на полювання. Як зазначено в доповіді на Першій міжнародній мисливській виставці у Відні в 1910 р., запобігти цьому зловживанню можна було лише через конкурентну процедуру аукціону на надання мисливських угідь в користування. На власний розсуд укласти договори оренди можна було лише за спеціальним дозволом державних структур. Певну частину умови оренди могла встановлювати гміна, а господарський аспект оренди мав бути під контролем держави, і лише тоді можна було зареєструвати договір оренди, коли він відповідав вимогам ефективності ведення мисливського господарства.

Зміни в мисливському законі від 1909 р. в Галичині зробили поступки для народу. У цьому законі йшлося про те, що органи самоврядування, а не державні повітові органи через аукціони надавали право оренди мисливських угідь. Відповідно до цього закону, було дозволено орендувати право полювання одному із мешканців гміни, який би міг його орендувати на території своєї гміни. На практиці вийшло, що самоврядування гміни, надаючи право на полювання в тих угіддях, де полювання мало якусь вартість, ухвалювало рішення про провадження полювання через місцевих мисливців, і тоді практично всю звірину вони відстрілювали. Про жодне ефективне ведення господарства у цьому випадку вже не йшлося. Коли дичини не залишалось, то ухвалювали рішення про надання в оренду права полювання іншим орендарям. Відповідно, оплату за оренду права полювання знижували від 200-400 крон до 5-10 крон за рік [7].

Надаючи в оренду полювання, конкретизували певну групу мисливських тварин: велику дичину (лось, олень, кабан) і малу дичину (хутрові, пернаті). Так, у Королівстві Польському надання в оренду мисливських угідь регулювали адміністративною постановою Урядової комісії фінансів і Казначейства від 9 листопада 1835 р. Зокрема, у статті 22 цієї постанови визначено, що в орендну плату входив дохід від права проведення полювання на дрібну дичину на орних землях, пасовищах, заростях, неужитках, які належали до фільварків та сіл. Під малим полюванням розумілось бережливе та правильне полювання з лягавою собакою або переслідування зайця, куріпок, куликів, диких качок, та гусей по свіжих слідах та іншу перелітну пернату дичину. Полювання дозволяли з початку серпня до кінця лютого. Не дозволяли полю-

вати із застосуванням борзих або гончих собак, розставляти сітки, рити ями, встановлювати пастки. Незалежно від часу, орендар зобов'язувався винищувати шкідливих хижих тварин.

Щороку орендар зобов'язаний був оплатити в найближче лісове управління 10 золотих за кожне полювання. Крім цього, орендар був зобов'язаний представити в лісове управління як докази добування вовків та лисиць їхні вуха.

Не дозволяли без дозволу уряду переуступати оренду малого полювання. За порушення цих вимог накладали штраф 30 золотих. З осіб, які неправильно проводили полювання, орендар через суд мав право домагатись відшкодування завданих йому збитків. Про випадки завдання збитків орендар був зобов'язаний негайно повідомляти Губернське правління. На полях, які належали селянам і на яких вирощували городину, косили сіно, сіяли зернові, полювання було заборонене доти, поки не було зібрано урожай. Контроль за виконанням цієї постанови покладали на лісове управління [8].

Висновки. В Австро-Угорській імперії, Королівстві Польському та Росії мисливська дичина належала тому власнику землі, на якій вона перебувала. Право полювання на своїй землі мав власник земельної ділянки або орендар права полювання. В оренду здавалось право полювання на всі мисливські тварини або на певну їх групу. Законодавчо встановлювали час та умови полювання, визначали порядок здачі в оренду права полювання. А загалом в усіх країнах Австрійської імперії оренда права полювання надавалась на конкурентних принципах, шляхом проведення аукціонів. У Галичині законодавчо термін – не більш ніж 14 днів – відводили на вирішення питання про надання права полювання, тоді як на цей час в Україні процедура надання в користування мисливських угідь дуже довготривала. У Королівстві Польському суму оренди встановлювали нормативно-правовим актом.

Прив'язування права власності на мисливські тварини до власника земельної ділянки загалом не давало змоги повноцінно розвивати мисливське господарства. Так, площа перебування багатьох мисливських тварин становить понад тисячу гектарів. Мисливські тварини за день переміщаються на відстань до 50 км. Тому господарювання на площі 115 га, в Австро-Угорській імперії, а в Королівстві Польському призводило до того, що, за відсутності лімітів добування, дичину часто добували не господар, який її доглядав, а ті, хто її скоріше добув.

Актуальність теми полягає у висвітленні проблематики в історичному, економічному, політичному аспектах, що дасть змогу всебічно проаналізувати всі аспекти оренди права на полювання.

Тому висвітлена парадигма допоможе органам публічної влади ухвалювати зважені рішення, які б утримували баланс інтересів у разі надання мисливських угідь в користування.

Література

1. **Reuman M.** Gospodarstwo łowieckie z historią starożytną łowiectwa polskiego. – Warszawa : Drukarnia Orgelbranda, 1845. – S. 608-613.
2. **Reuman M.** Gospodarstwo łowieckie z historią starożytną łowiectwa polskiego. – Warszawa : Drukarnia Orgelbranda, 1845. – S. 612.

3. Szlezigier I. Myśliwy ze strzelbą. – Warszawa : Drukiem A. Pujewskiego, 1880. – S. 206.
4. Szlezigier I. Myśliwy ze strzelbą. – Warszawa : Drukiem A. Pujewskiego, 1880. – S. 202.
5. Мейер Д.И. Русское гражданское право. – 3-е изд., [исп. сообразно определениям новейшего законодательства]. – С.-Петербург : Изд-во Н. Тиблена, 1864. – С. 335-339.
6. Nowa ustawa łowiecka dla Galicyi i W. Ks. Krakowskiego. – Kraków : Wisła, 1898. – S. 3-4.
7. Rożyński F. Ekonomiczne znaczenie łowiectwa dla naszego kraju / F. Rożyński, Dr.E. Schechtel. – Warszawa: Nakładem polskiego towarzystwa łowieckiego, 1921. – S. 7-10.
8. Сборник административных постановлений Царства Польского. Ведомство финансов. – Т. 12: О казенных лесах. – Варшава : Типография С. Оргельбранда, 1867. – С. 469-472.

Против О.Р. Правовые принципы охоты в Австро-Венгерской и Российской империях второй половины XIX – начала XX века

Отражены правовые принципы права собственности на охотничьи животные и права на проведение охоты в Польском Королевстве, Австро-венгерской империи со середины XIX в. и в начале XX в. рассмотрена политика государства в законодательном обеспечении предоставления в аренду права охоты, мировоззренческие взгляды, которые легитимизовали право собственности на дичь. С развитием экономики в Российской и Австро-Венгерской империях приобрело также значение правовая регуляция ведения охотничьего хозяйства. В разных странах империи установлена разная правовая регуляция этого вопроса в зависимости от географического расположения, политической ситуации, обычного права.

Ключевые слова: охота, право охоты, аренда права охоты, Австро-Венгерская империя, Польское Королевство.

Protsiv O.P. Law principles of hunting from the second part of 19th till beginning of the 20th centuries

In this article it was showed the law principles as to property to hunting animals and right of realization the hunting in Polish Kingdom, Austro-Hungarian Empire from the middle of the 19th till beginning of the 20th centuries. It was showed the state policy in legislative providing the leasing to right of hunting. Also it was showed the world-viewed opinions which legitimated the proprietary right of wildfowl.

Keywords: hunting, right of hunting, leasing to hunting, Austro-Hungarian Empire, Polish Kingdom.

УДК 630*2: 633.877(477.41/.42) Аспір. Ю.В. Сірук¹ – Житомирський НАУ

ХАРАКТЕРИСТИКА ЛІСОВІДНОВНОГО ПРОЦЕСУ НА ШТУЧНО ВІДНОВЛЕНИХ ЗРУБАХ У СВІЖИХ ТА ВОЛОГИХ СУБОРАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО ПОЛІССЯ

Охарактеризовано кількісно-якісні показники росту культур та підросту. Визначено ефективність вживаних лісовідновних заходів регіону та запропоновано варіанти їхньої оптимізації. Досліджено динаміку середньої висоти та чисельності самосіву та лісових культур сосни звичайної до віку зімкнення.

Ключові слова: лісовідновний процес, природне поновлення, лісові культури, зруби, суборові умови.

Актуальність теми. Одним із головних завдань під час організації і планування лісовідновлення є максимальне використання потенційних можливостей лісорослинних умов для вирощування високопродуктивних насаджень цінних лісових порід та збереження біорізноманіття. Лісівничо-еколо-

¹ Наук. керівник: доц. В.М. Турко, канд. с.-г. наук – Житомирський НАУ